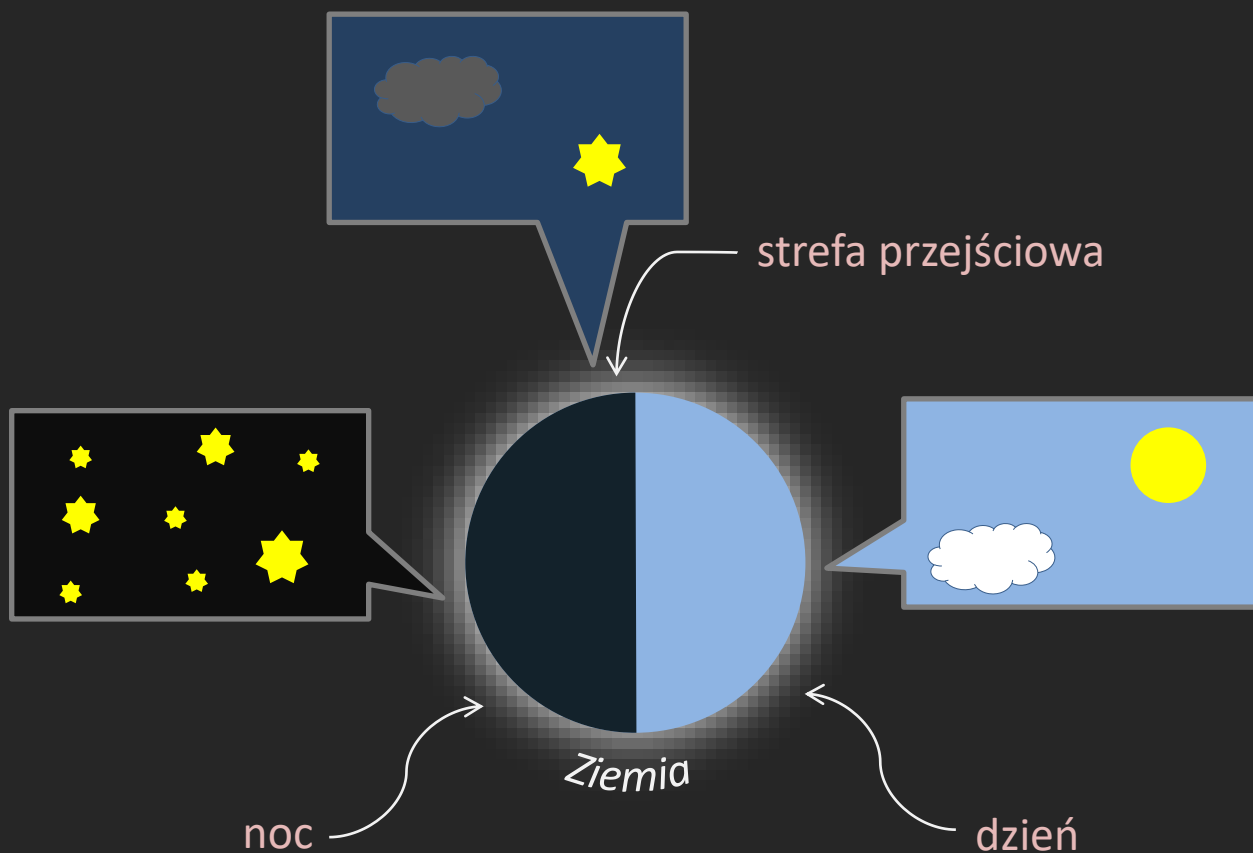

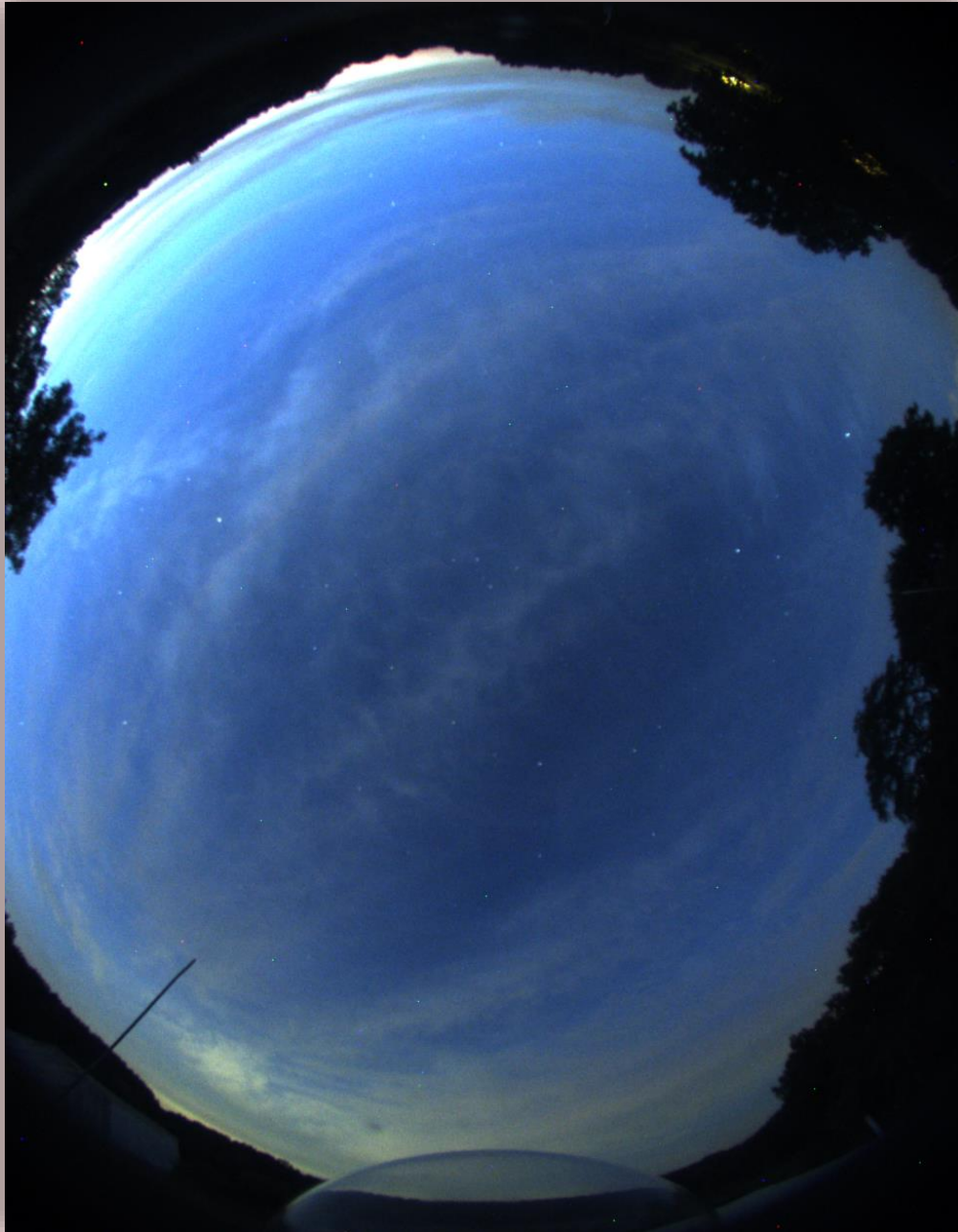
Podstawy Astronomii 1

Ziemia – Słońce

Ziemia – Słońce

Ziemia – Słońce

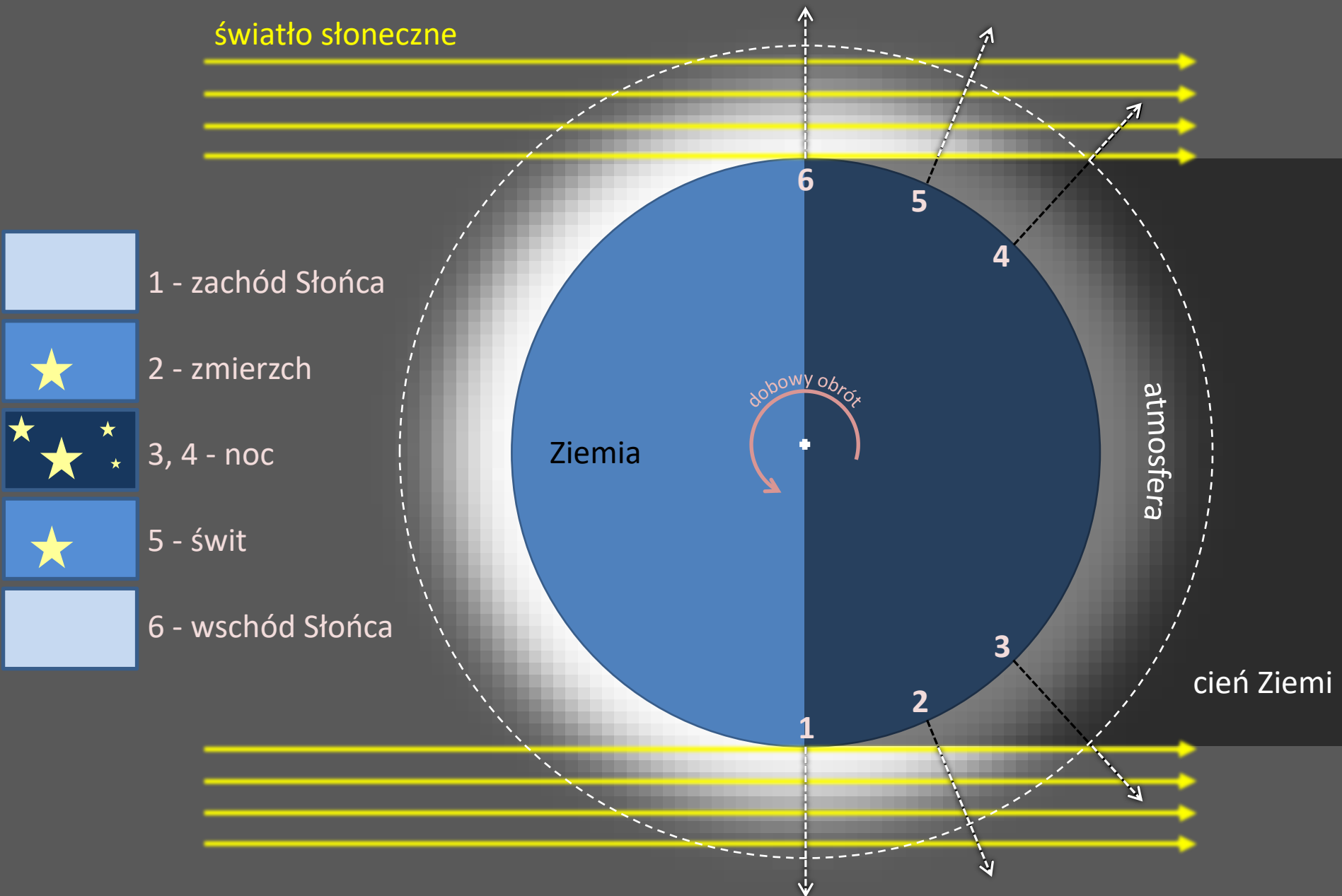

Atmosfera sprawia, że przejście między dniem a nocą jest stopniowe (jasność powierzchniowa nieba zmienia się stopniowo).

Zjawisko to nazywane jest
zmierzchem / świtem / półmrokiem(?).
(dusk / dawn / twilight)

Świt w OA w Białkowie.

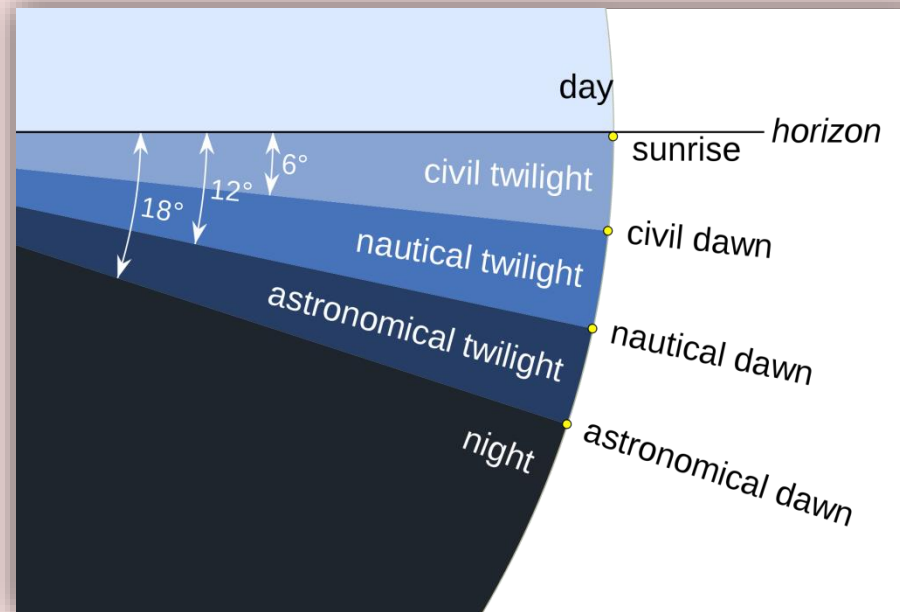
Ziemia – Słońce

Zjawisko zmierzchu i świtu powstaje w wyniku rozpraszania światła słonecznego w atmosferze

Ziemia – Słońce

zjawisko	wysokość Słońca	uwagi
zachód / wschód Słońca	0°	górna krawędź tarczy Słońca, z refrakcją
zmierzch / świt:	<i>wysokości poniżej: bez refrakcji, środek tarczy Słońca</i>	
cywilny	0° – -6°	zewnętrzne sztuczne oświetlenie nie jest potrzebne
nawigacyjny (żeglarski)	-6° – -12°	widoczny horyzont morski i jasne gwiazdy
astronomiczny	-12° – -18°	możliwe obserwacje obiektów punktowych (gwiazdy, planety), Droga Mleczna widoczna gołym okiem
noc astronomiczna	< -18°	niebo osiąga minimalną jasność, możliwe obserwacje słabych obiektów mgławicowych

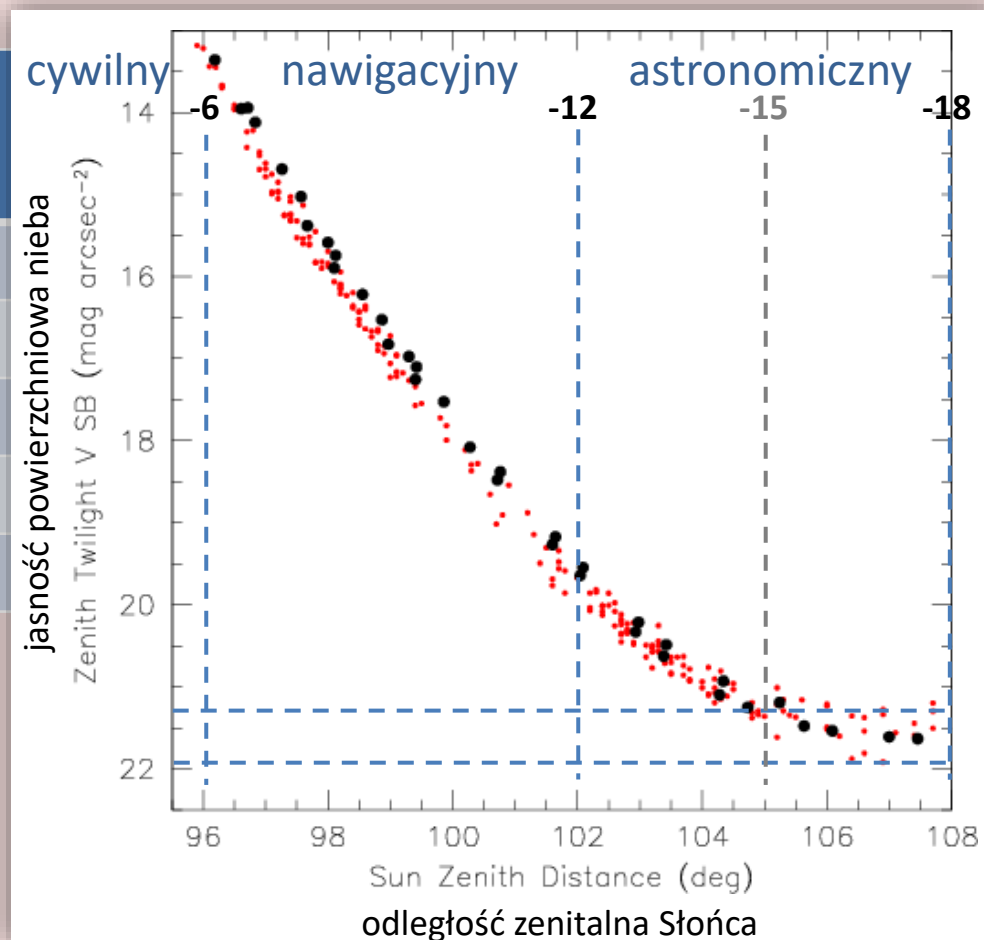

Ziemia – Słońce

- Między wschodem/zachodem Słońca a nocą astronomiczną jasność powierzchniowa nieba bezchmurnego spada o około 15 mag/arcsec^2 (10^6 -krotnie) (przy braku sztucznego oświetlenia zewn.)
- Czas trwania zmierzchu/świtu zależy od szer. geograficznej i deklinacji Słońca (daty). Do obliczenia tego czasu wykorzystaj trójkąt paralaktyczny (analogicznie jak dla długości dnia)

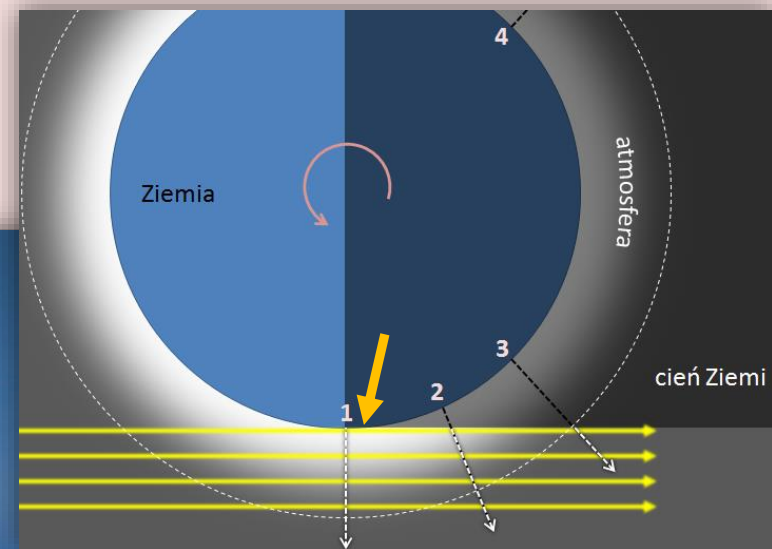
Zjawisko	wysokość Słońca bez refrakcji, środek tarczy Słońca
zmierzch / świt:	
cywilny	$0^\circ - 6^\circ$
nawigacyjny (żeglarski)	$-6^\circ - 12^\circ$
astronomiczny	$-12^\circ - 18^\circ$
noc astronomiczna	$< -18^\circ$

Zenitalna jasność nieba o zmierzchu/świcie w obserwatorium Paranal (czerwone) i Krymskim Obserwatorium Astrofizycznym (czarne)

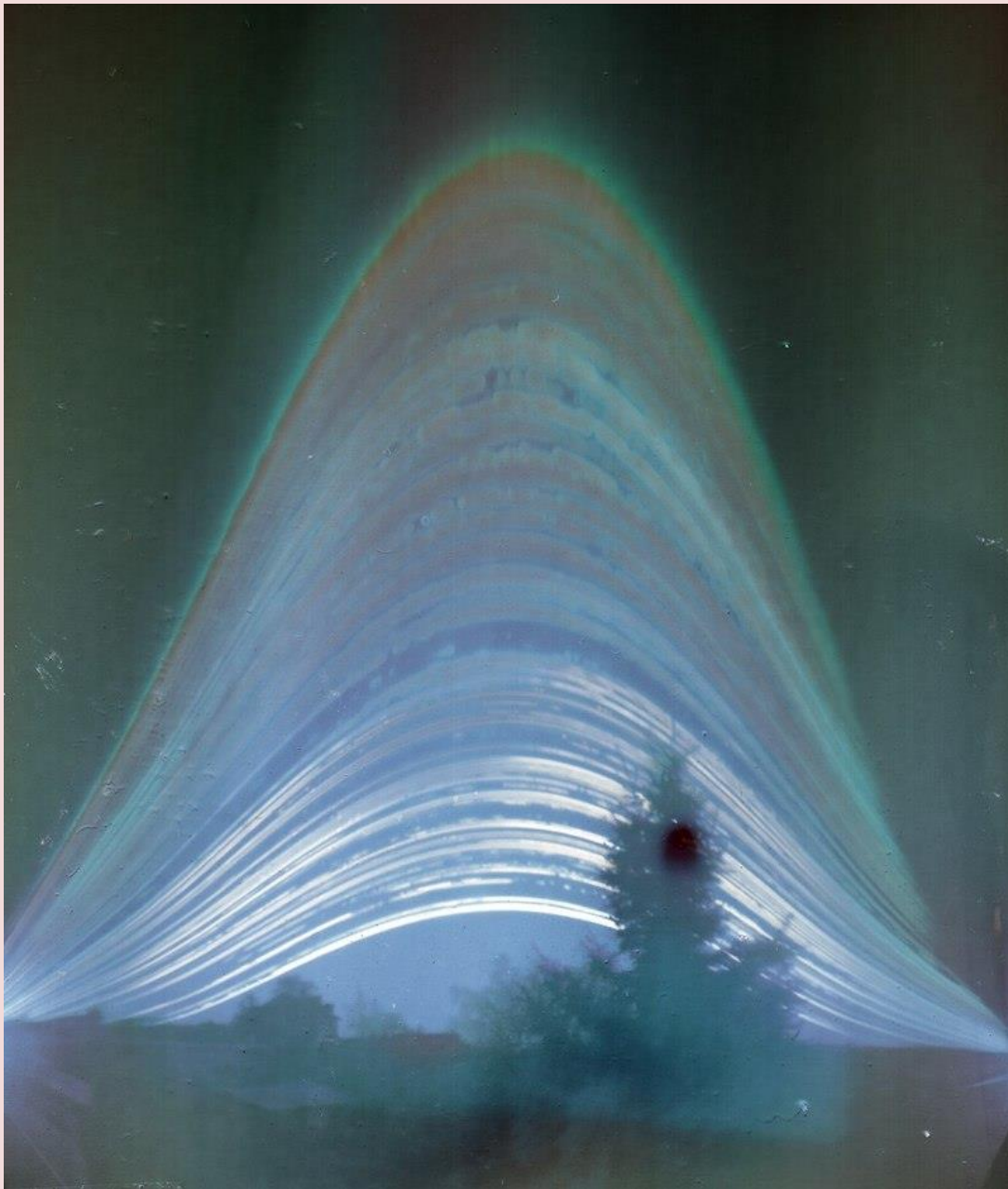

Ziemia – Słońce

cień Ziemi na atmosferze

Ziemia – Słońce

*Roczny i dobowy ruch Słońca na niebie
(solarygrafia, czas ekspozycji: 1 rok)*

Ziemia – Słońce

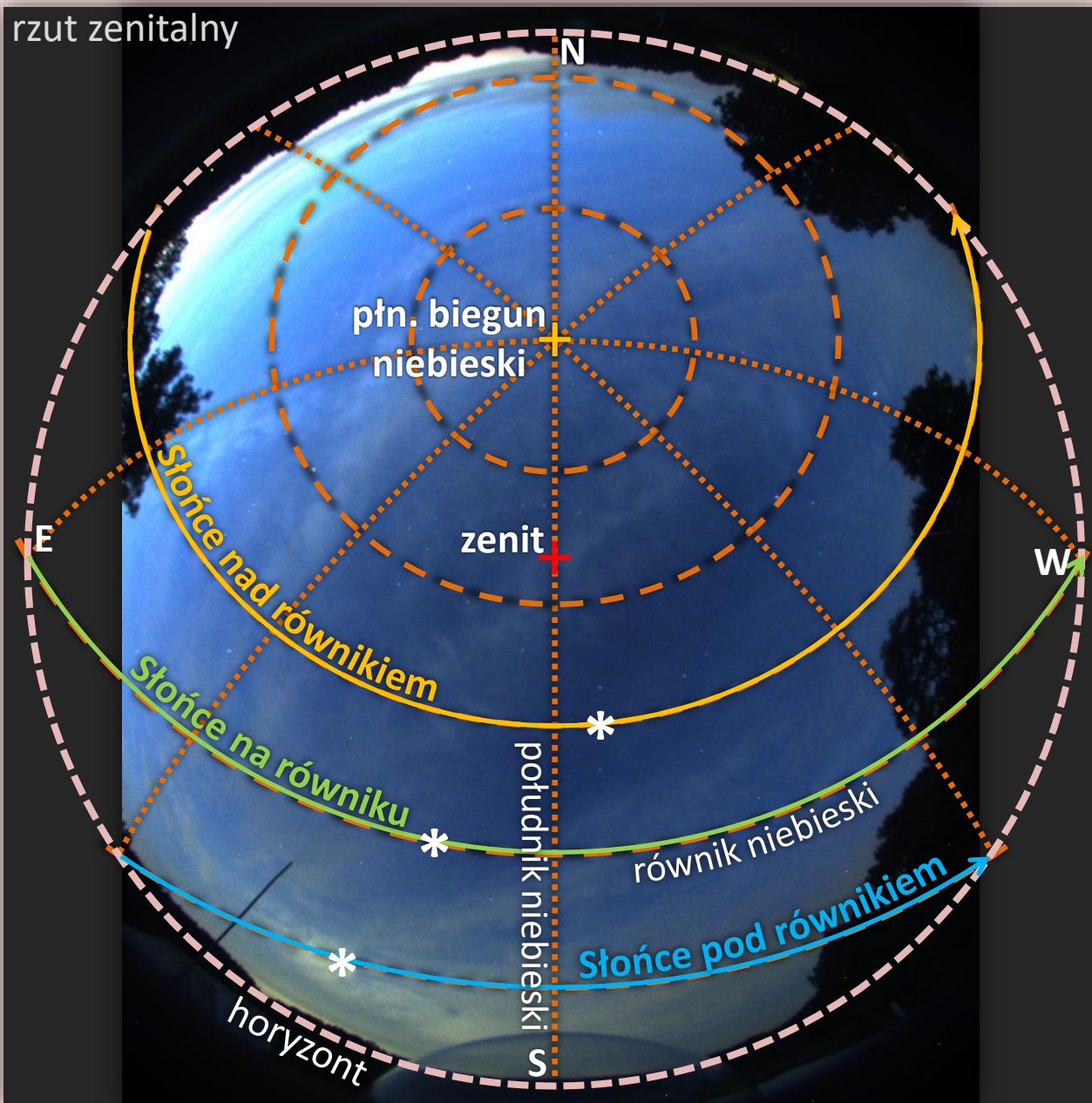

*Roczny i dobowy ruch
Słońca na niebie
(nałożenie wielu zdjęć
wykonywanych w
odstępach 1h w dniach
równonocy i obu przesilen*

apod/ap190923.html

Ziemia – Słońce

rzut zenitalny

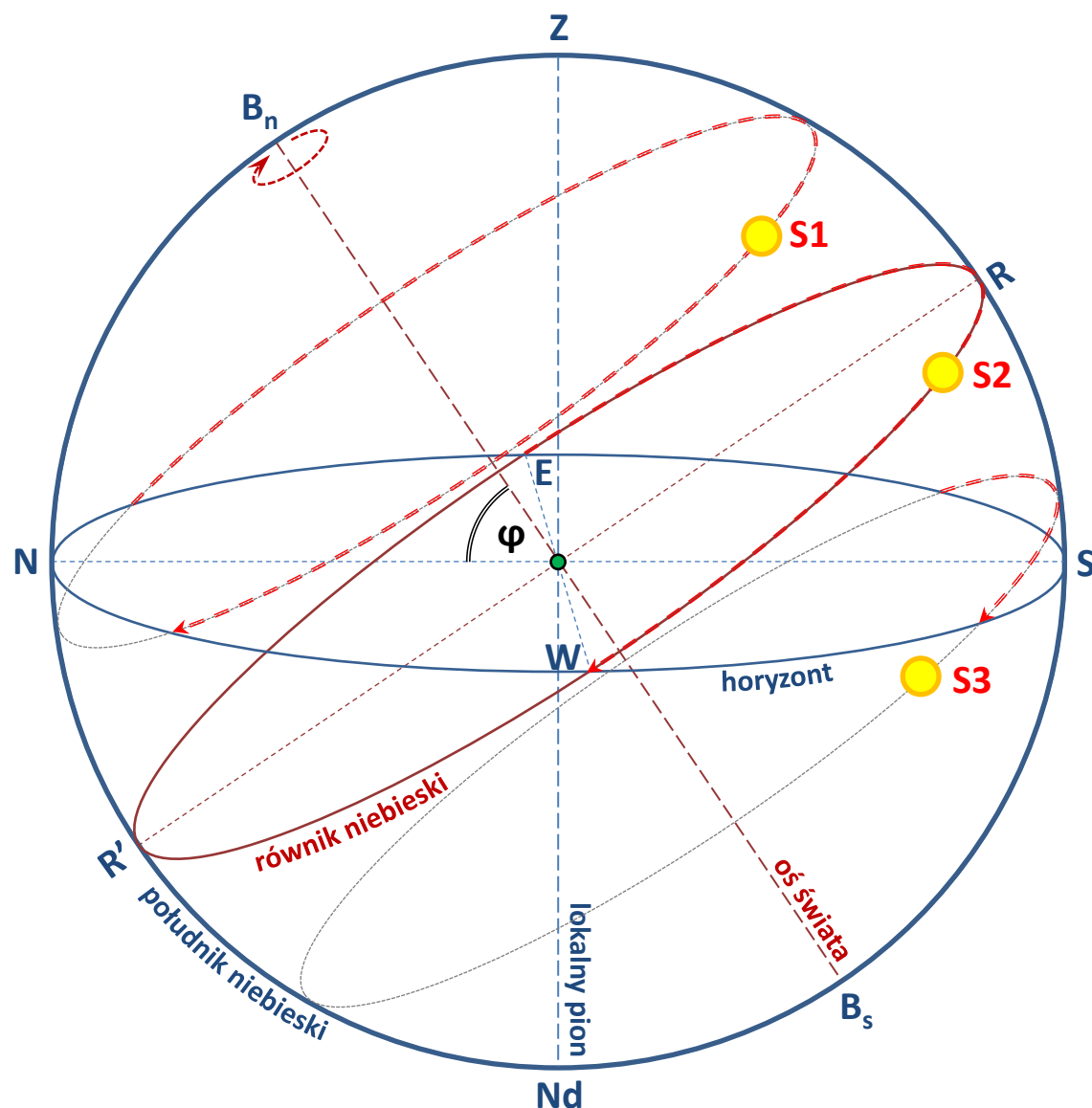

Dla półkuli N:

- Słońce nad równikiem niebieskim (deklinacja dodatnia): dłuższy łuk nad horyzontem, dzień dłuższy niż 12h, górowanie na wyższej wysokości
- Słońce na równiku niebieskim (deklinacja zerowa): dzień trwa 12h(*)
- Słońce pod równikiem niebieskim (deklinacja ujemna): krótszy łuk nad horyzontem, dzień krótszy niż 12h, górowanie na niższej wysokości

(*) – pominięta refrakcja i rozmiar kątowny Słońca

Ziemia – Słońce

Dla półkuli N:

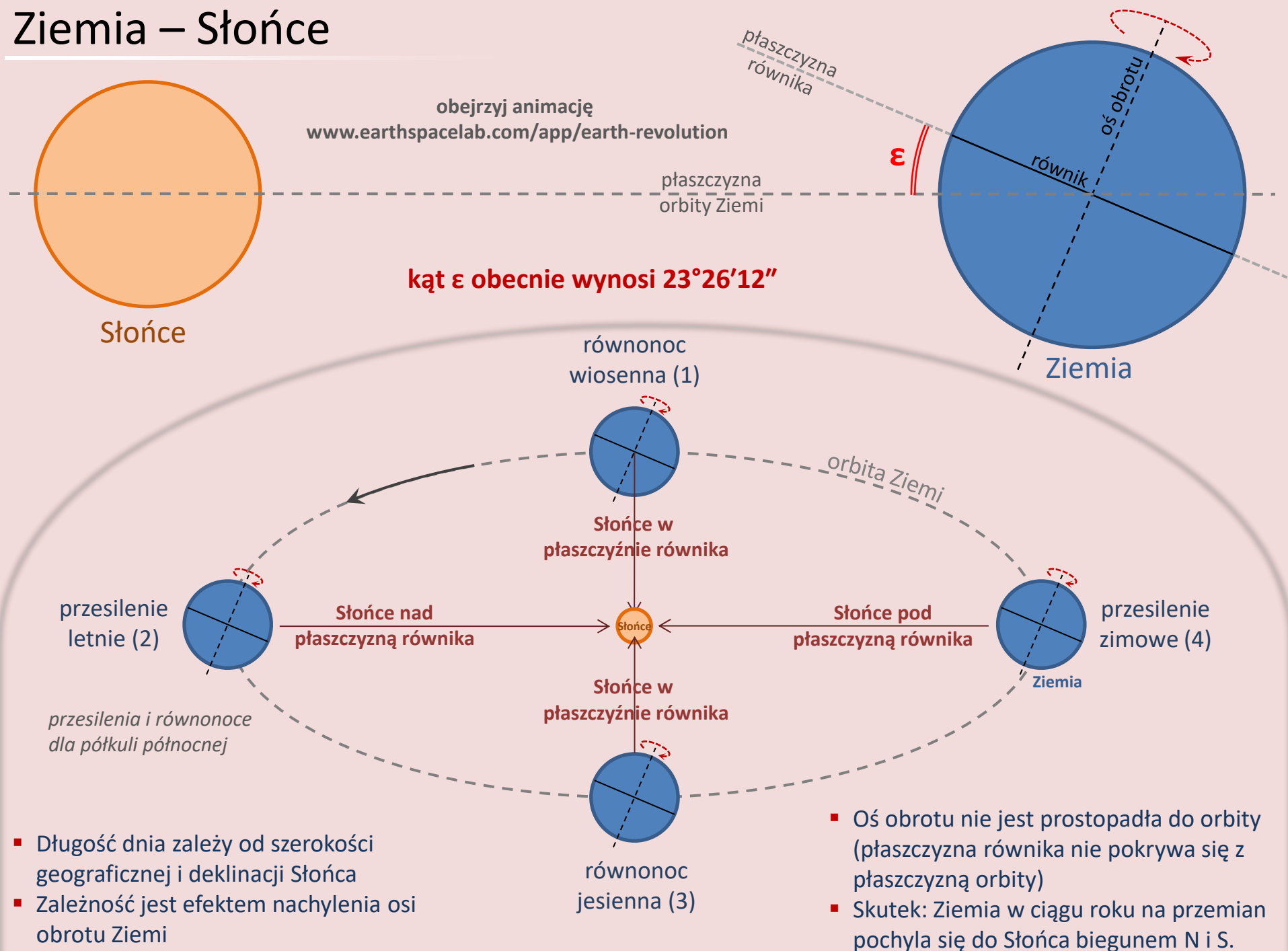
- Słońce nad równikiem niebieskim (deklinacja dodatnia): dłuższy łuk nad horyzontem, dzień dłuższy niż 12h, górowanie na wyższej wysokości (S1)
- Słońce na równiku niebieskim (deklinacja zerowa): dzień trwa 12h(*) (S2)
- Słońce pod równikiem niebieskim (deklinacja ujemna): krótszy łuk nad horyzontem, dzień krótszy niż 12h, górowanie na niższej wysokości (S3)

(*) – pominięta refrakcja i rozmiar kątowy Słońca

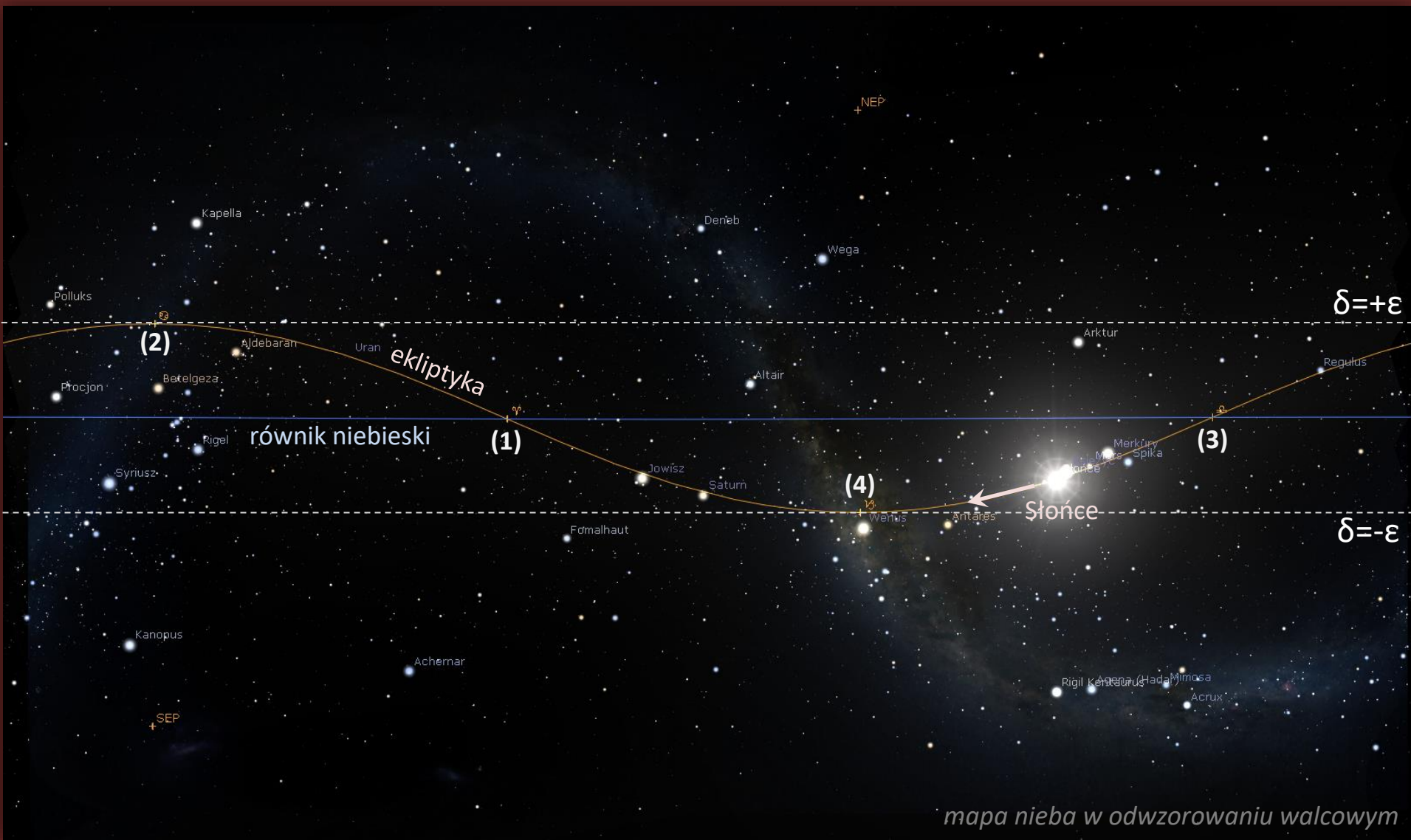
widok z zewnątrz sfery – obserwator jest w punkcie ●

obejrzyj animację: www.earthspacelab.com/app/solar-time

Ziemia – Słońce

Ziemia – Słońce

ekliptyka – rzut orbity Ziemi na sferę niebieską, tor zakresłany przez Słońce na niebie w ciągu roku (dla obserwatora na Ziemi)

Deklinacja Słońca w ciągu roku zmienia się w przedziale $\langle -\varepsilon, +\varepsilon \rangle$

Ziemia – Słońce

Współrzędne równikowe
równonocne (α , δ) Słońca dostępne
są w np.:

- Almanach astronomiczny
(T.Ścieżor)

www.urania.edu.pl/pliki/almanach/2025/Almanach_2025.pdf →

- Stellarium

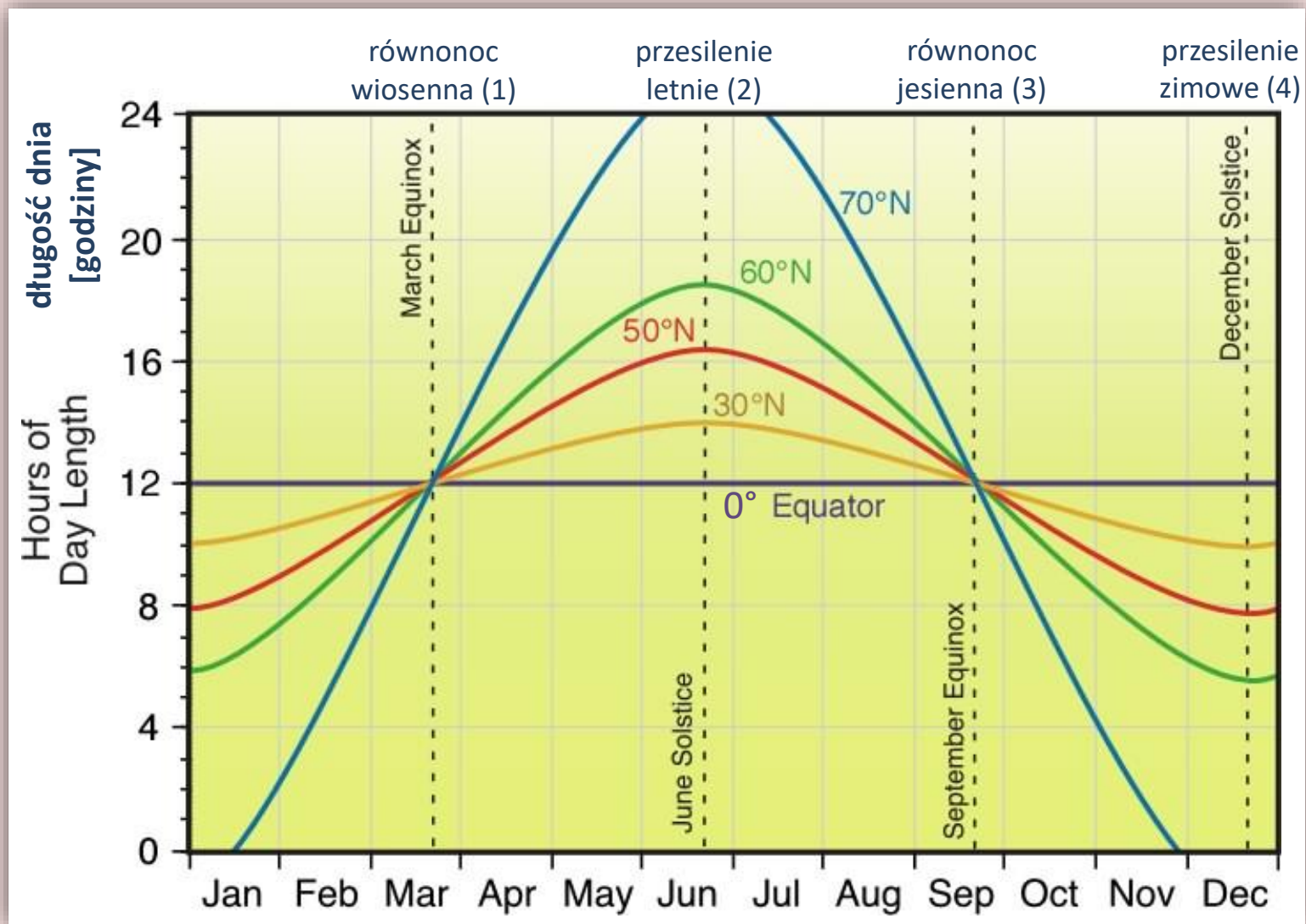
Jak wyznaczyć wysokość górowania i
Słońca i długość dnia dla danej daty?

Tak samo, jak dla innych obiektów.

Patrz wykład „sfera niebieska”.

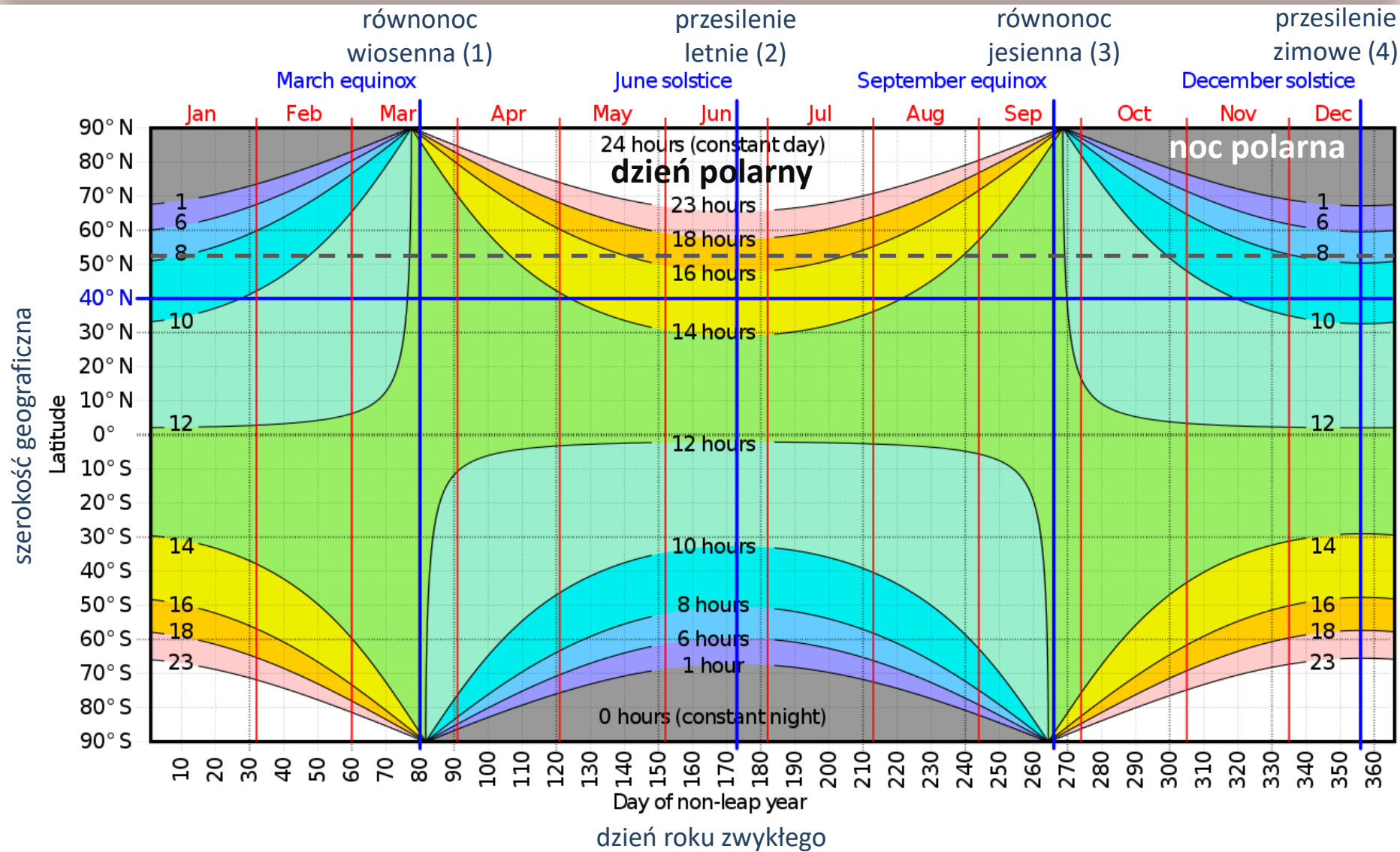
SŁOŃCE								
d	JD	Wsch.	Zach.	A	α	δ	η	θ
		$\lambda=0$	$\varphi=50$	0 ^h UT				
GRUDZIEŃ 2021								
	2459	h m	h m	$\pm^\circ$	h m s	$^\circ$ ' "	m s	h m s
1	550	7 37	16 01	56	16 29 11	-21 47.8	11 07	4 40 18
2	551	7 38	16 00	55	16 33 30	-21 57.0	10 44	4 44 15
3	552	7 39	16 00	55	16 37 50	-22 05.7	10 21	4 48 11
4	553	7 41	16 00	55	16 42 10	-22 14.0	9 57	4 52 08
5	554	7 42	15 59	55	16 46 31	-22 21.8	9 32	4 56 04
6	555	7 43	15 59	55	16 50 53	-22 29.2	9 07	5 00 01
7	556	7 44	15 59	54	16 55 15	-22 36.2	8 41	5 03 58
8	557	7 45	15 58	54	16 59 38	-22 42.8	8 15	5 07 54
9	558	7 46	15 58	54	17 04 01	-22 48.8	7 49	5 11 51
10	559	7 47	15 58	54	17 08 24	-22 54.5	7 22	5 15 47
11	560	7 48	15 58	54	17 12 48	-22 59.7	6 55	5 19 44
12	561	7 49	15 58	54	17 17 13	-23 04.4	6 27	5 23 40
13	562	7 50	15 58	53	17 21 37	-23 08.7	5 59	5 27 37
14	563	7 51	15 58	53	17 26 02	-23 12.5	5 30	5 31 33
15	564	7 52	15 58	53	17 30 27	-23 15.8	5 02	5 35 30
16	565	7 53	15 59	53	17 34 53	-23 18.7	4 33	5 39 27
17	566	7 53	15 59	53	17 39 18	-23 21.1	4 04	5 43 23
18	567	7 54	15 59	53	17 43 44	-23 23.1	3 35	5 47 20
19	568	7 55	15 59	53	17 48 10	-23 24.6	3 05	5 51 16
20	569	7 55	16 00	53	17 52 36	-23 25.6	2 35	5 55 13
21	570	7 56	16 00	53	17 57 03	-23 26.1	2 06	5 59 09
22	571	7 56	16 01	53	18 01 29	-23 26.2	1 36	6 03 06
23	572	7 57	16 01	53	18 05 55	-23 25.8	1 06	6 07 02
24	573	7 57	16 02	53	18 10 22	-23 25.0	0 37	6 10 59
25	574	7 58	16 03	53	18 14 48	-23 23.6	0 07	6 14 56
26	575	7 58	16 03	53	18 19 14	-23 21.8	- 0 23	6 18 52
27	576	7 58	16 04	53	18 23 40	-23 19.6	- 0 52	6 22 49
28	577	7 58	16 05	53	18 28 06	-23 16.8	- 1 22	6 26 45
29	578	7 58	16 06	53	18 32 32	-23 13.0	- 1 51	6 30 42

Ziemia – Słońce

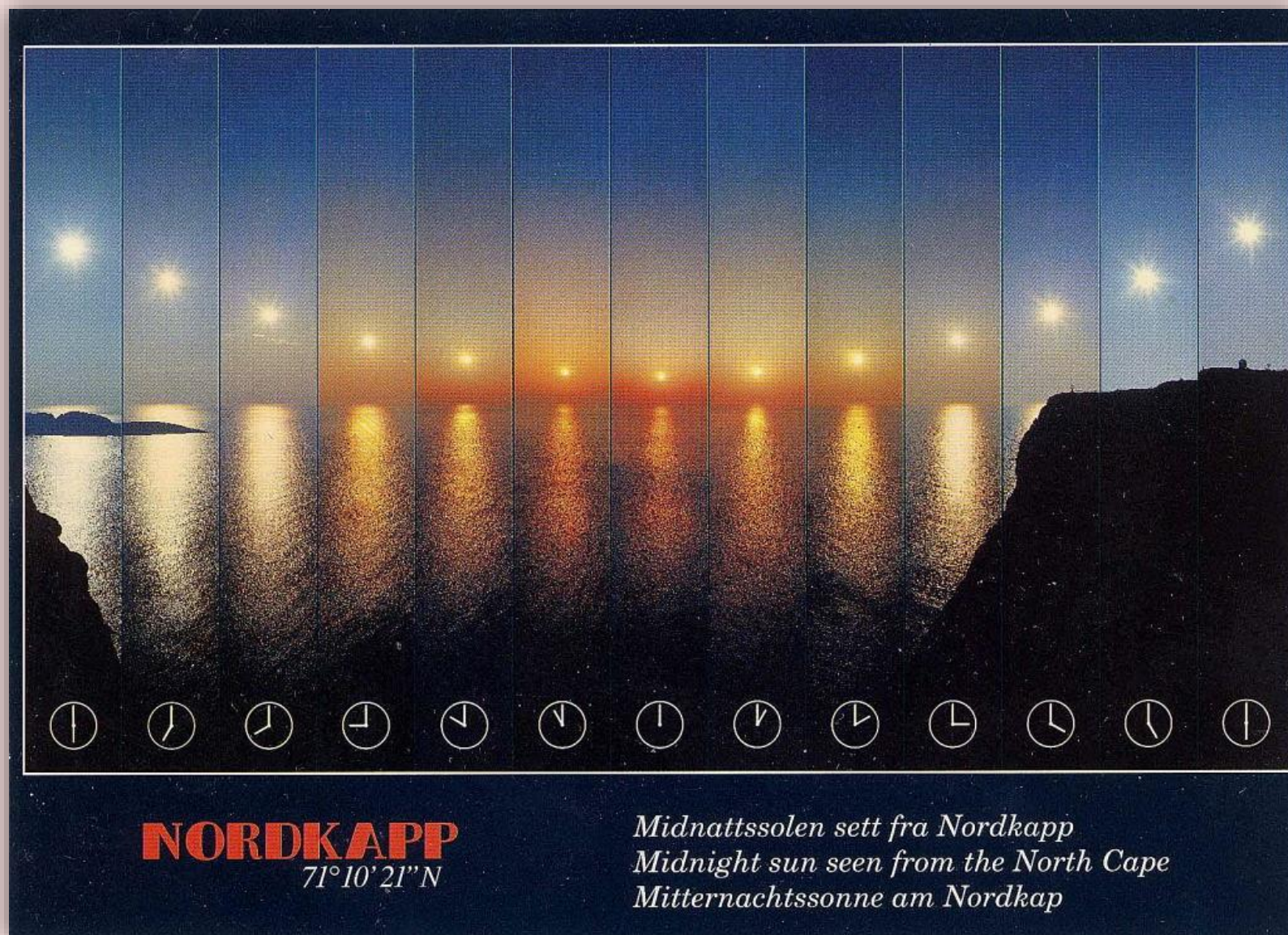
Zmiany długości dnia dla szer. geograficznych 0°, 30°, 50°, 60° i 70° N

Ziemia – Słońce

Mapa długości dnia dla całego roku i wszystkich szer. geograficznych (z refrakcją i rozmiarem kątowym Słońca)

Ziemia – Słońce

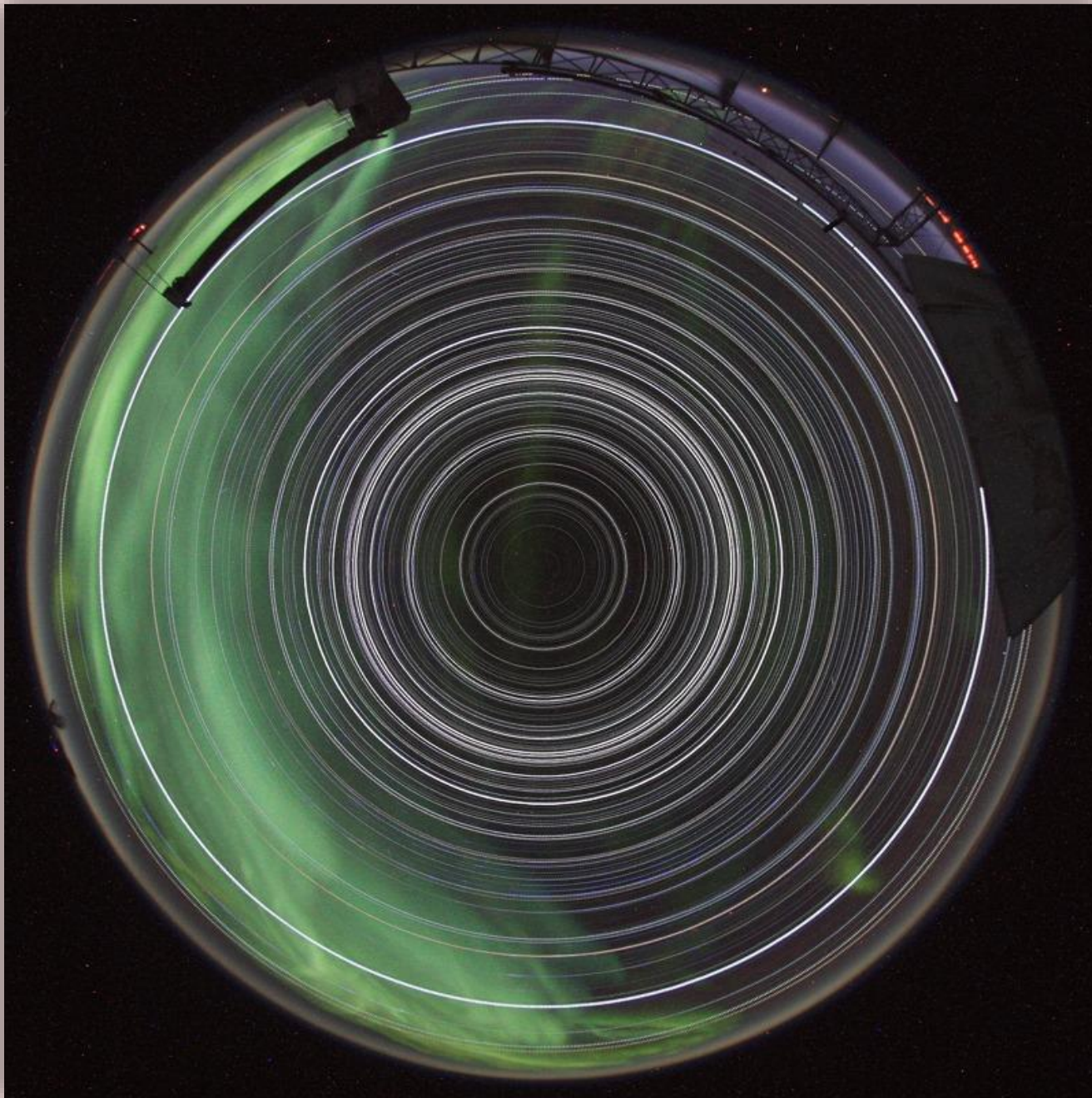

NORDKAPP
71° 10' 21" N

Midnattssolen sett fra Nordkapp
Midnight sun seen from the North Cape
Mitternachtssonne am Nordkap

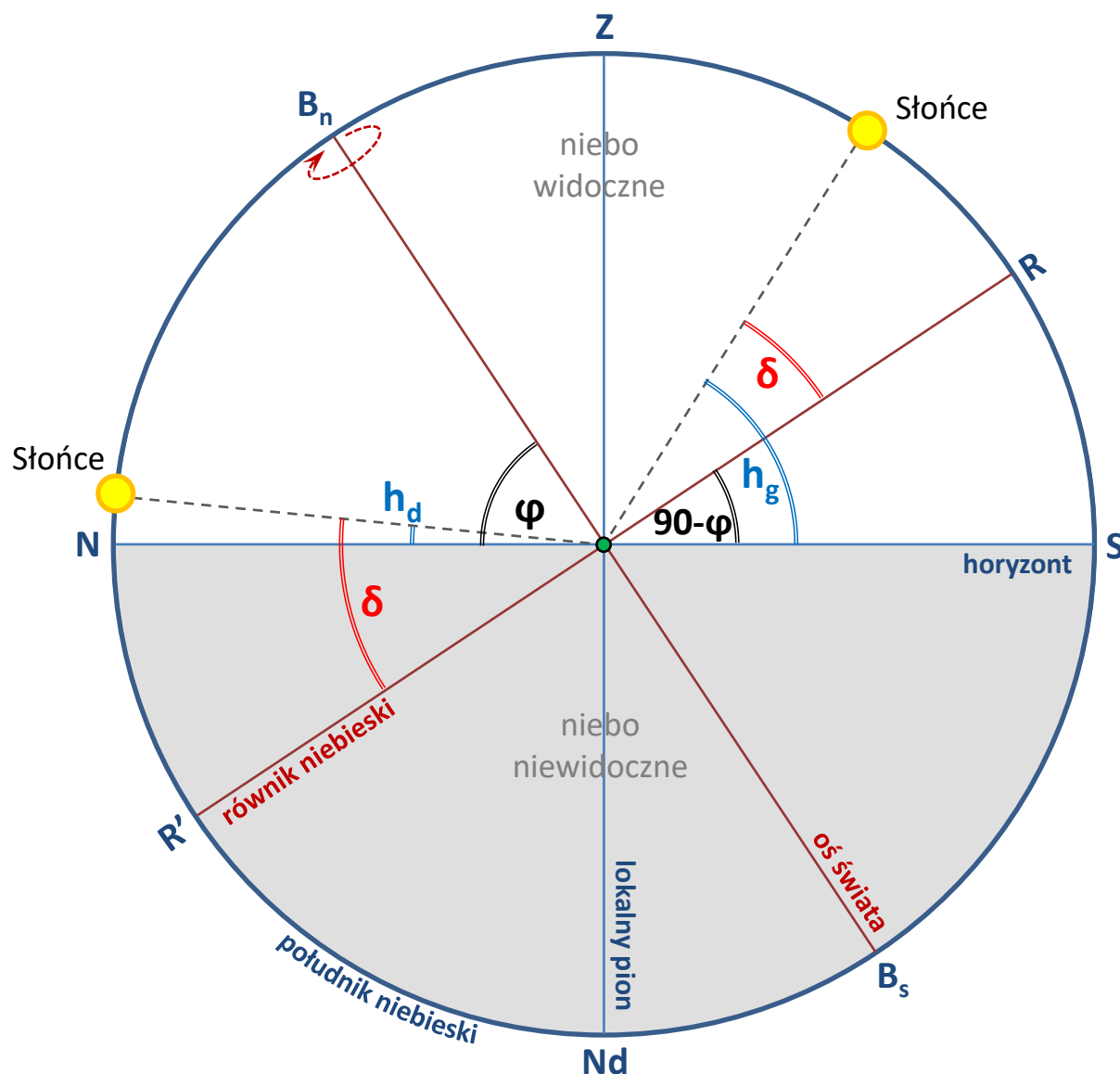
Dołowanie Słońca na Nordkap w czasie dnia polarnego

Ziemia – Słońce

*Noc polarna na biegunie
południowym (czas
ekspozycji zdjęcia: 1 doba)*

Ziemia – Słońce

Warunek wystąpienia dnia polarnego

wysokość dołowania Słońca

- $h_d > 0^\circ$ (bez ref. i rozm. kątownego)
  - $h_d > -51'$ (z ref. i rozm. kątownym)
- gdzie $h_d = \varphi - 90^\circ + \delta$

Warunek wystąpienia nocy polarnej

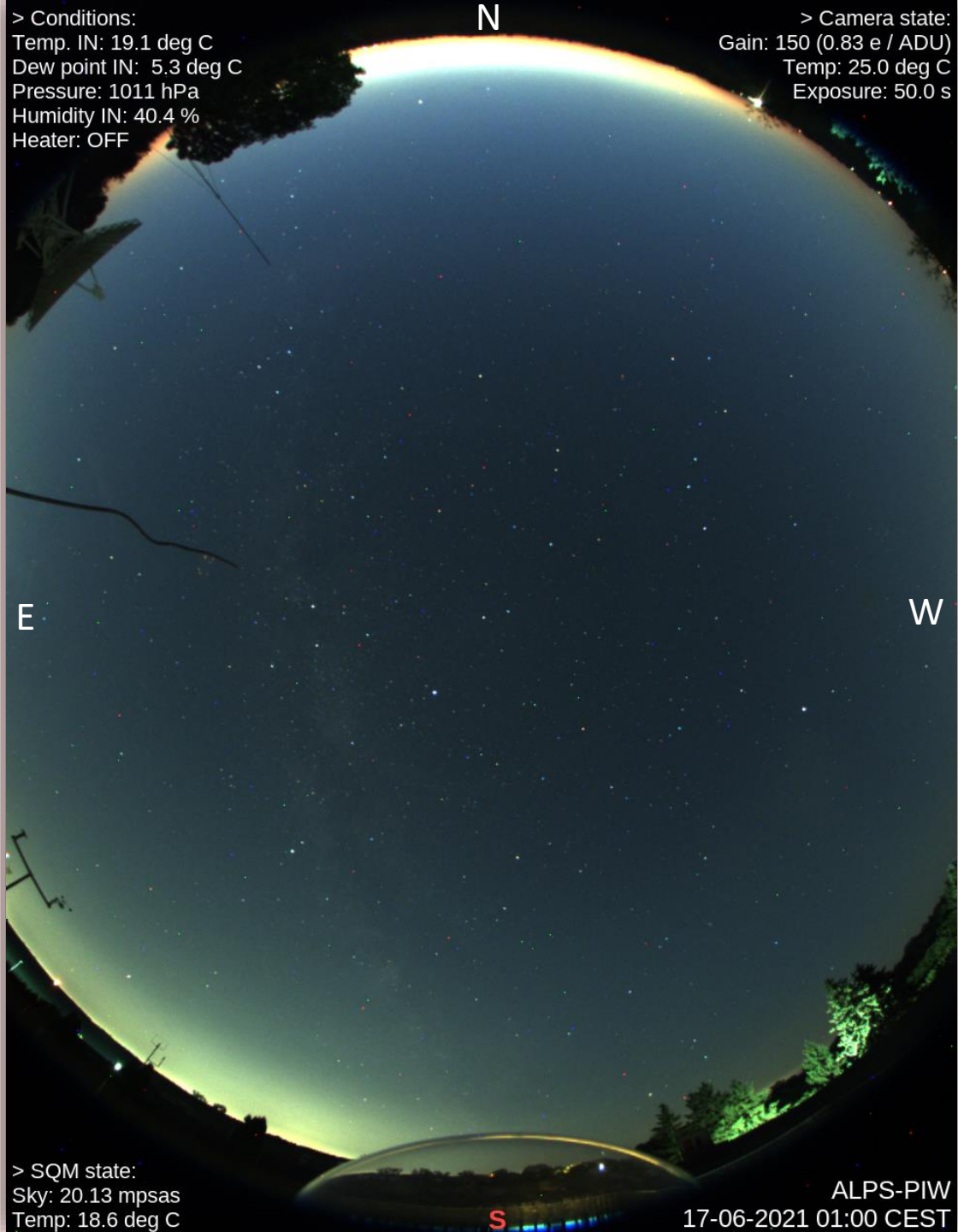
wysokość górowania Słońca

- $h_g < 0^\circ$ (bez ref. i rozm. kątownego)
  - $h_g < -51'$ (z ref. i rozm. kątownym)
- gdzie $h_g = 90^\circ - \varphi + \delta$

widok w płaszczyźnie południka lokalnego – obserwator jest w punkcie ●

Ziemia – Słońce

A jeśli Słońce w momencie dołowania
nie schodzi niżej pod horyzont niż w
czasie zmierzchu/świtu?

Ziemia – Słońce

A jeśli Słońce w momencie dołowania nie schodzi niżej pod horyzont niż w czasie zmierzchu/świtu?

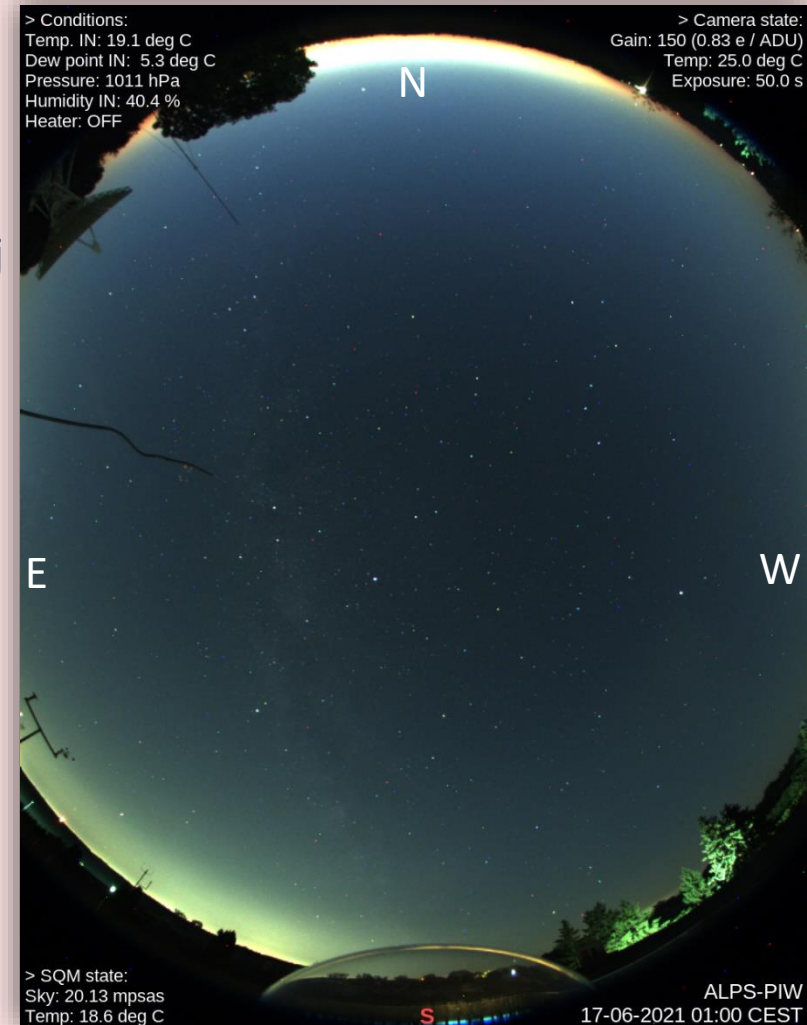
Mamy wtedy do czynienia z brakiem nocy astronomicznej. Występują za to:

- białe noce cywilne: $-6^\circ < h_d < 0^\circ$ ($-51'$)
- białe noce żeglarskie: $-12^\circ < h_d < 0^\circ$ ($-51'$)
- białe noce astronomiczne: $-18^\circ < h_d < 0^\circ$ ($-51'$)

gdzie $h_d = \varphi - 90^\circ + \delta$

W nawiasie podany jest warunek na wysokość dołowania Słońca w przypadku uwzględniania jego rozmiaru kąowego i refrakcji.

Które z nich występują w Polsce i kiedy? (ćwiczenia)

Biała noc astronomiczna w OA w Piwnicach – niebo nad północnym horyzontem jest w środku nocy wyraźnie jasne, jak w czasie zmierzchu/świtu

zobacz: youtu.be/B3L3QGpDW0M?feature=shared&t=747

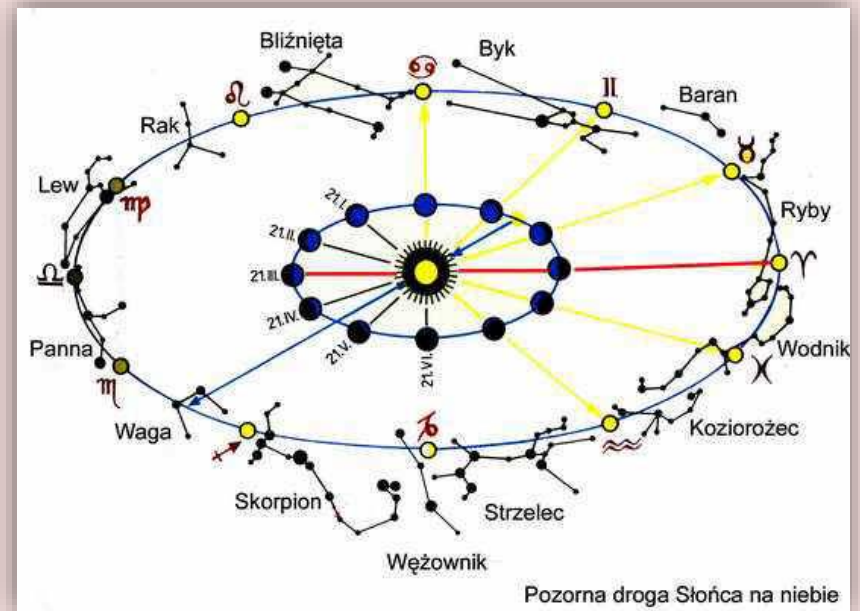
Ziemia – Słońce

ekliptyka przechodzi przez 13 gwiazdozbiorów („ekliptycznych”) jednak znaków zodiaku jest 12

Ziemia – Słońce

Znak zodiaku – odcinek ekliptyki o ustalonym położeniu i długości 30° , np. Baran $\lambda=0^\circ-30^\circ$, Byk $\lambda=30^\circ-60^\circ$, itd.

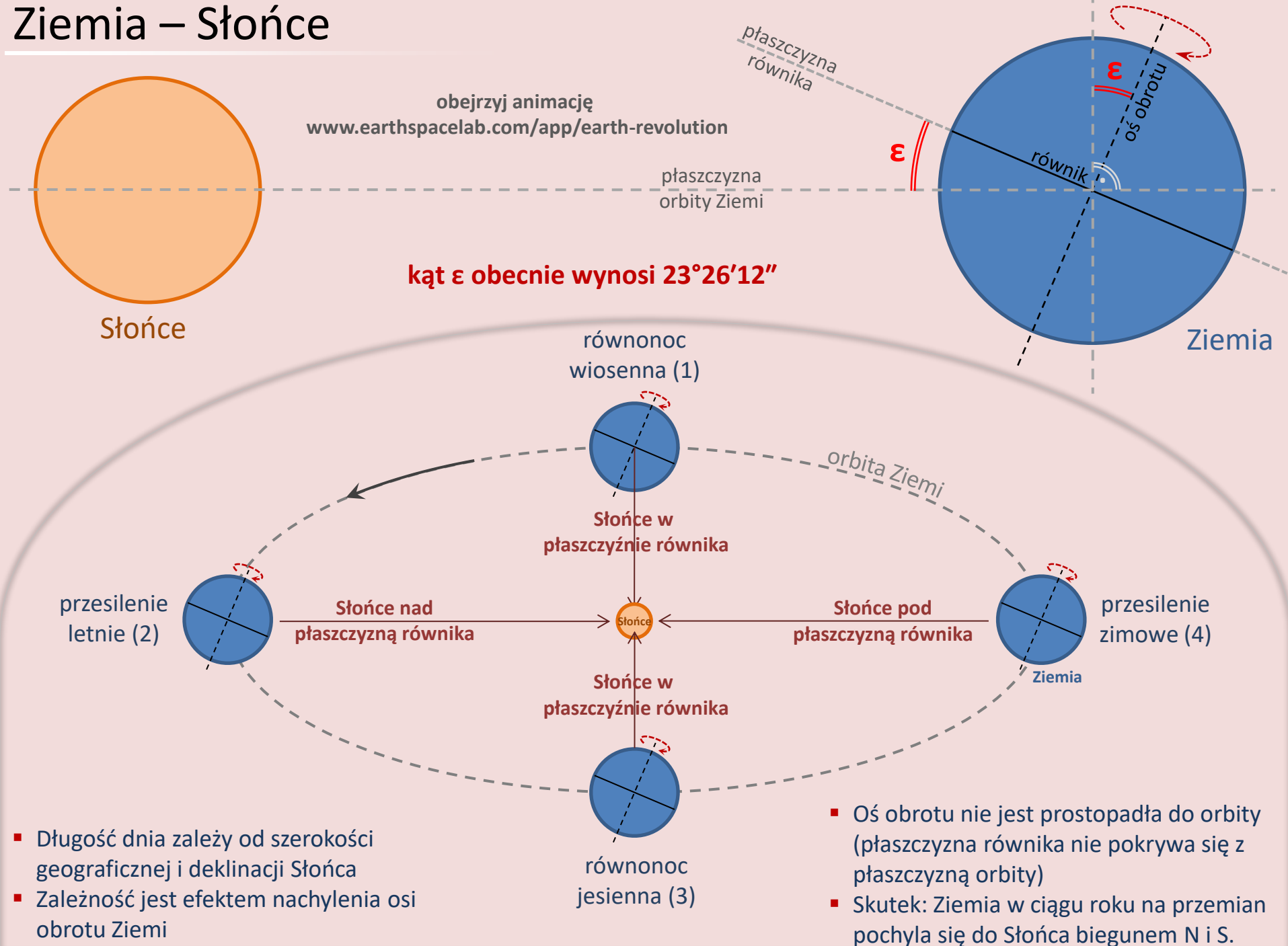
Znaki zodiaku nie pokrywają się obecnie z odpowiednimi gwiazdozbiorami na skutek precesji. Ponadto gwiazdozbiory „ekliptyczne” zajmują różny rozmiar na niebie, więc w ich obszarze przypadają różnej długości odcinki ekliptyki.

gwiazdozbiór „ekliptyczny”...	...i czas, kiedy Słońce widoczne jest na jego tle	daty dla znaków zodiaku
Baran	19. kwietnia – 14. maja	21. marca – 19. kwietnia
Byk	15. maja – 21. czerwca	20. kwietnia – 20. maja
Bliźnięta	22. czerwca – 20. lipca	21. maja – 21. czerwca
Rak	21. lipca – 10. sierpnia	22. czerwca – 22. lipca
Lew	11. sierpnia – 16. września	23. lipca – 22. sierpnia
Panna	17. września – 30 października	23. sierpnia – 22. września
Waga	31 października – 22. listopada	23. września – 22. października
Skorpion	23. listopada – 29. listopada	23. października – 21. listopada
Wężownik	30. listopada – 17. grudnia	----
Strzelec	18. grudnia – 19. stycznia	22. listopada – 21. grudnia
Koziorożec	20. stycznia – 16. lutego	22. grudnia – 19. stycznia
Wodnik	17. lutego – 12. marca	20. stycznia – 18. lutego
Ryby	13. marca – 18. kwietnia	19. lutego – 20. marca

Ziemia – Słońce

obejrzyj animację
www.earthspacelab.com/app/earth-revolution

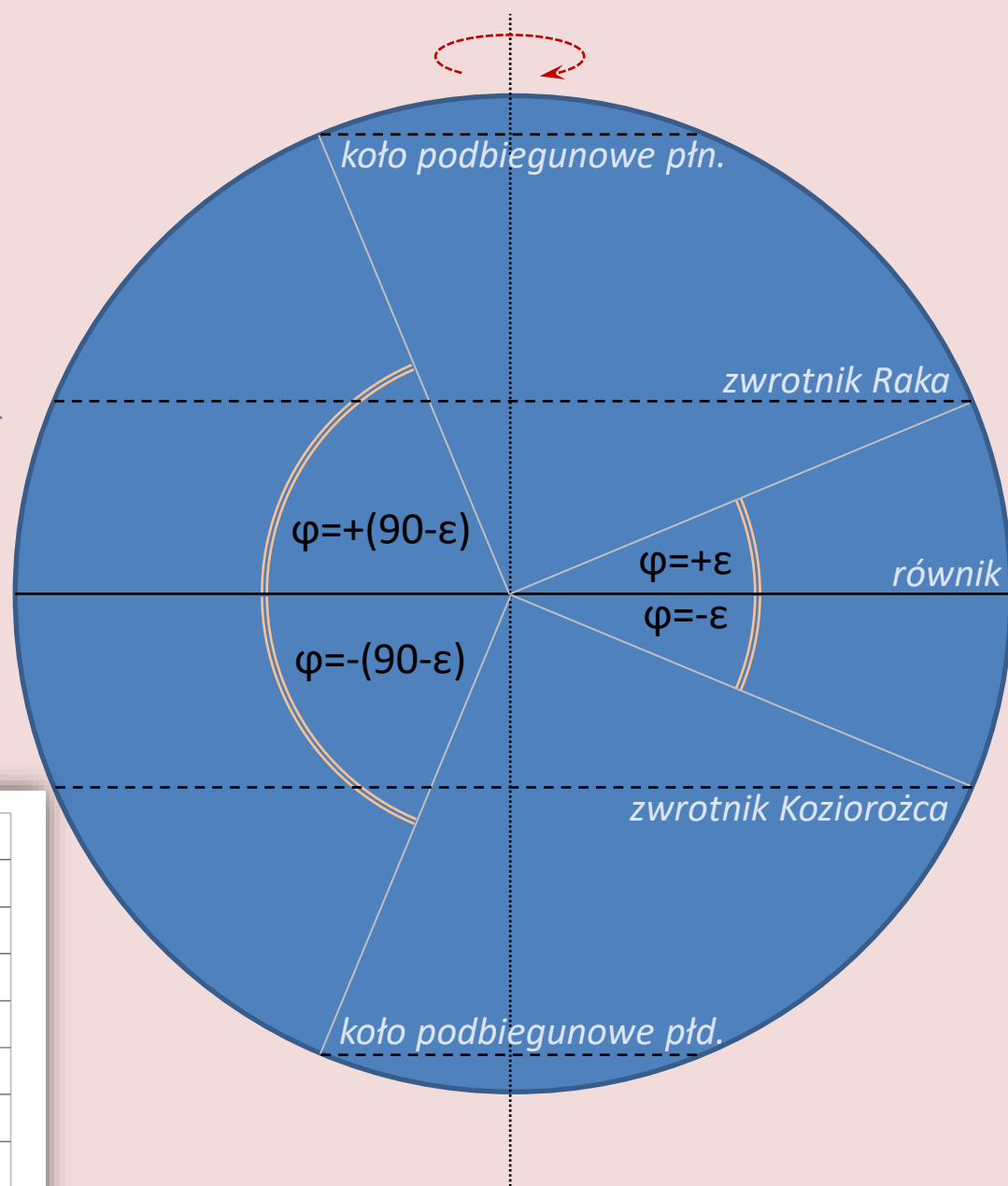

Ziemia – Słońce

Nachylenie równika względem płaszczyzny orbity (nachylenie osi obrotu, *axial tilt*, *obliquity*) określa równoleżniki graniczne **stref oświetlania Ziemi**:

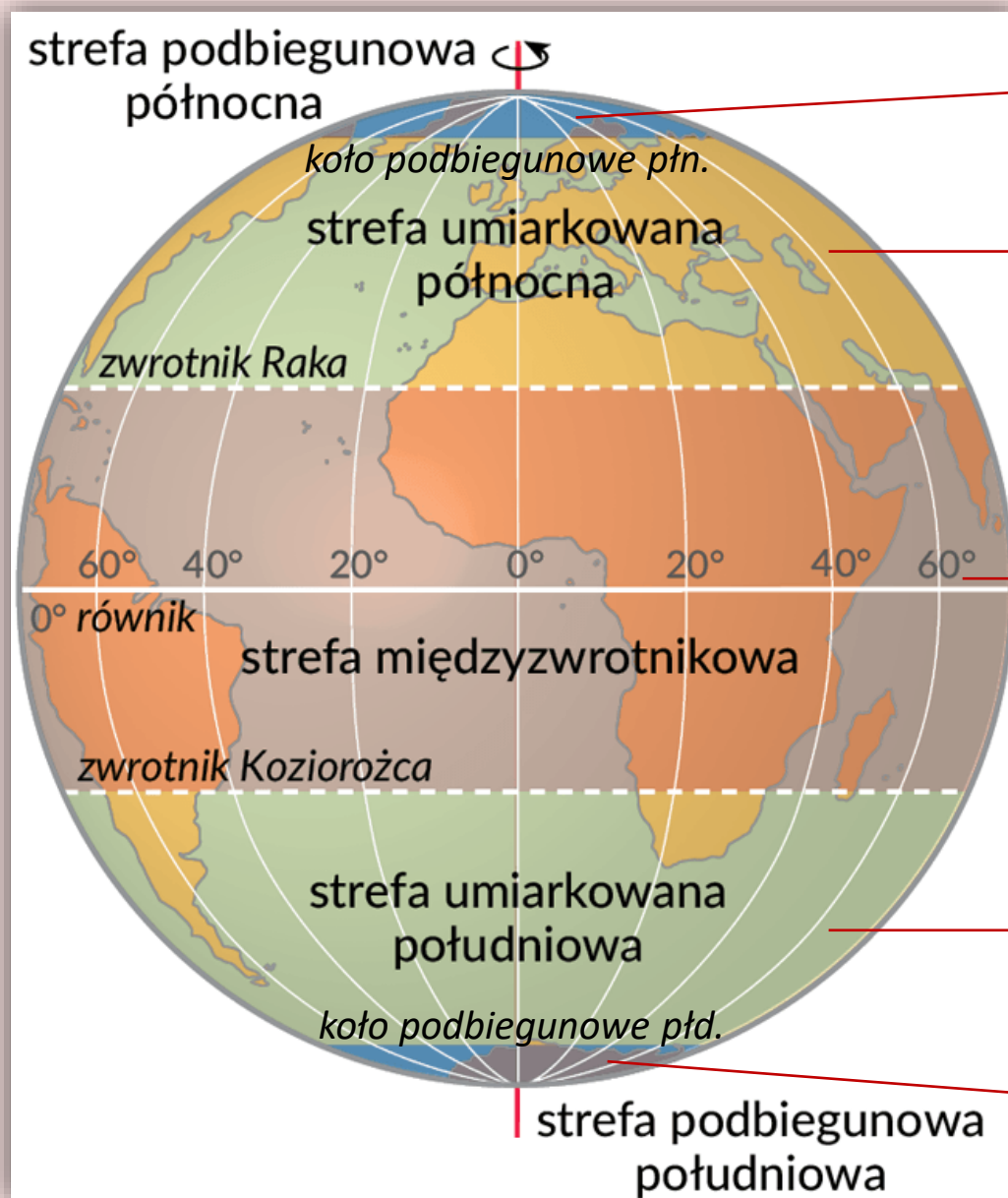
- zwrotnik Raka i Koziorożca
- koło podbiegunowe północne i południowe

Kąt ε obecnie wynosi $23^{\circ}26'12''$. Ulega on zmianom w zakresie $22^{\circ}.1 - 24^{\circ}.5$ w ciągu ok. 41 tys. lat (rys. poniżej). Zmiana ta jest jednym z elementów tzw. cykliw Milankovicia, które mają wpływ na klimat.

Ziemia – Słońce

Strefy oświetlania Ziemi

występowanie okresów dnia i nocy polarnej

brak dnia i nocy polarnej, Słońce nigdy nie góruje w zenicie

Słońce dwa razy w roku góruje w zenicie

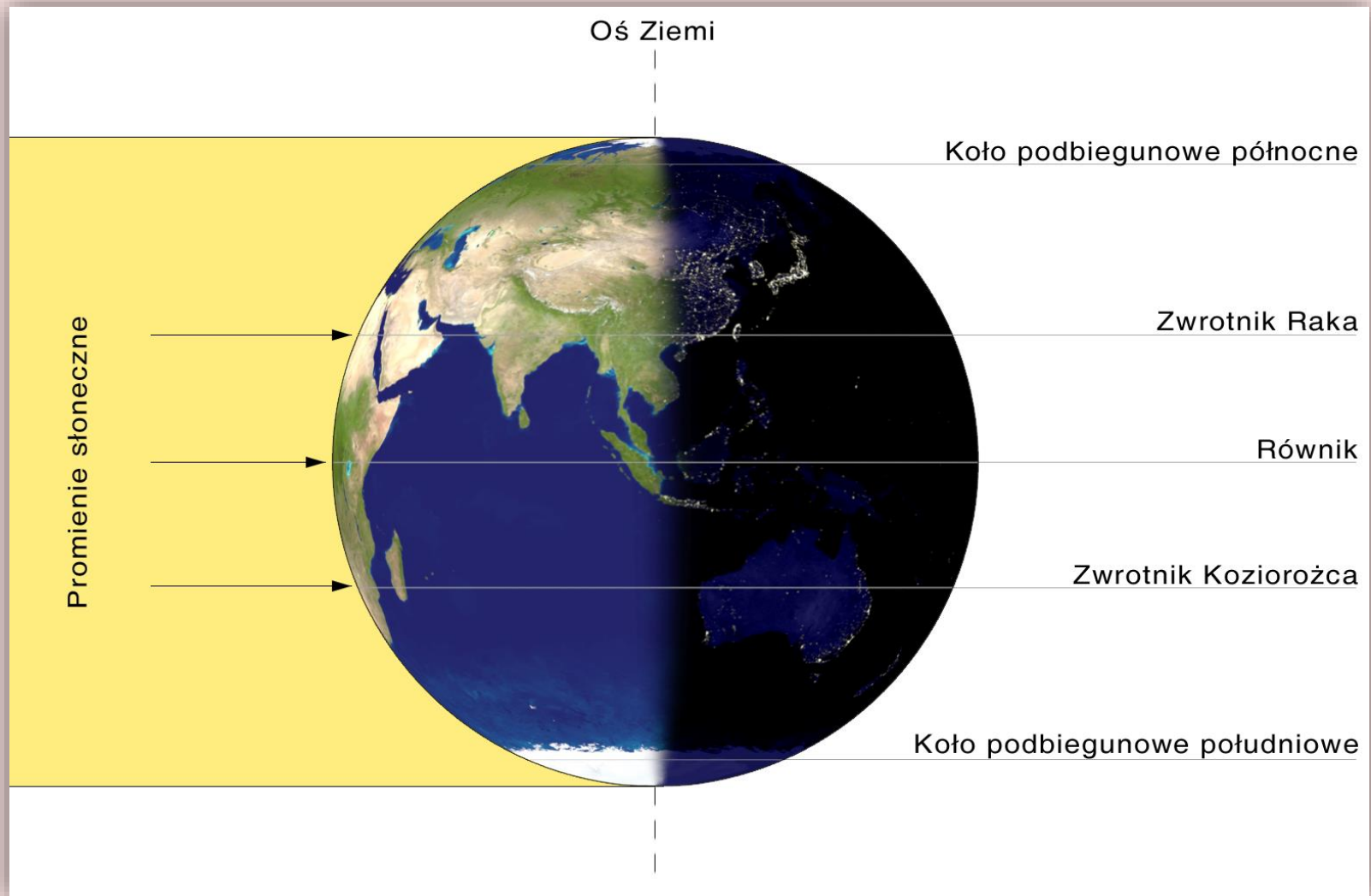
brak dnia i nocy polarnej, Słońce nigdy nie góruje w zenicie

występowanie okresów dnia i nocy polarnej

Uwaga: zasięg poszczególnych stref nie uwzględnia wpływu refrakcji i rozmiaru kąowego Słońca

Ziemia – Słońce – Księżyc

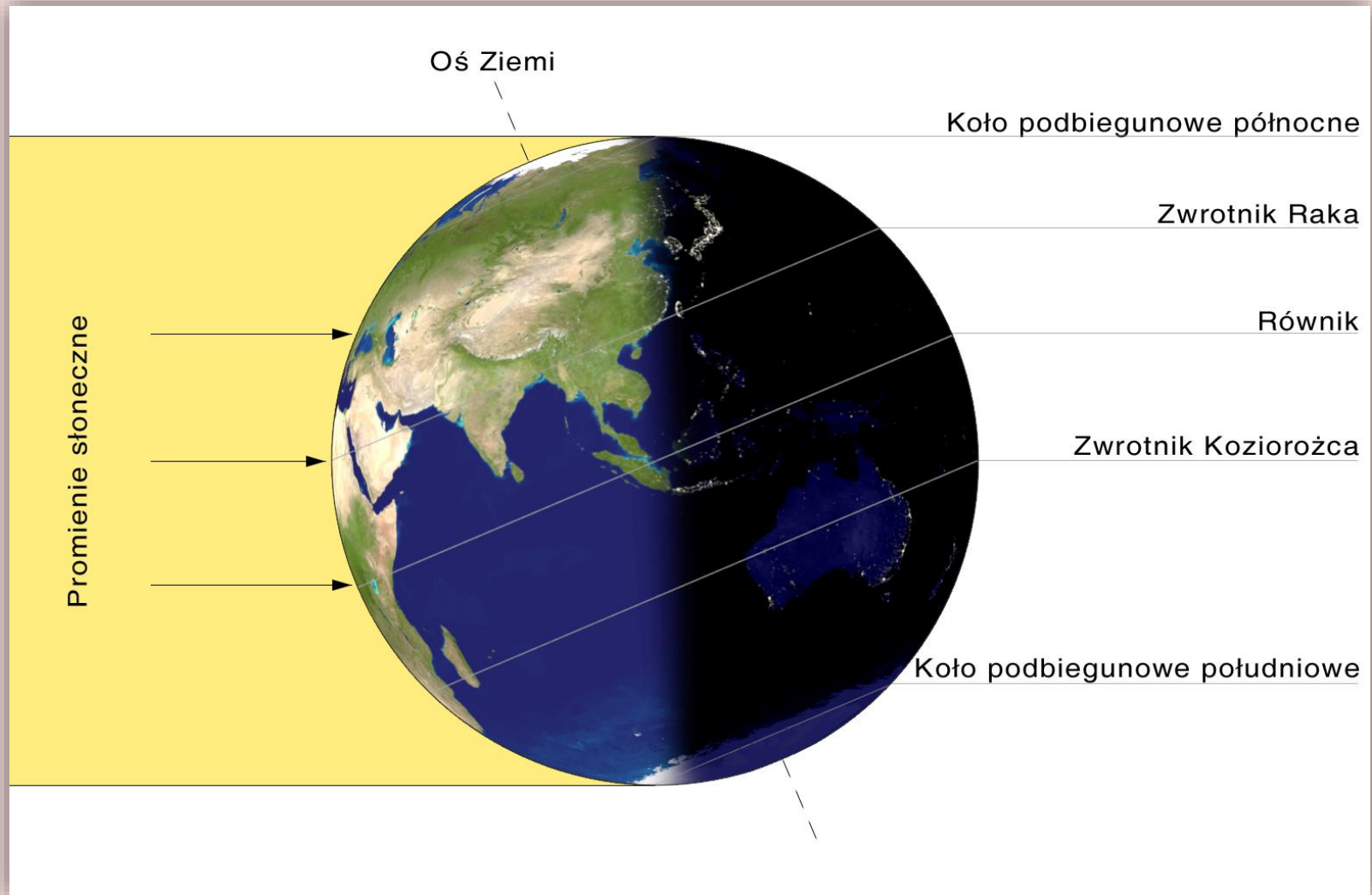
równonoc wiosenna i jesienna

- wszędzie dzień trwa 12h(*)
- Słońce góruje w zenicie na równiku

Ziemia – Słońce

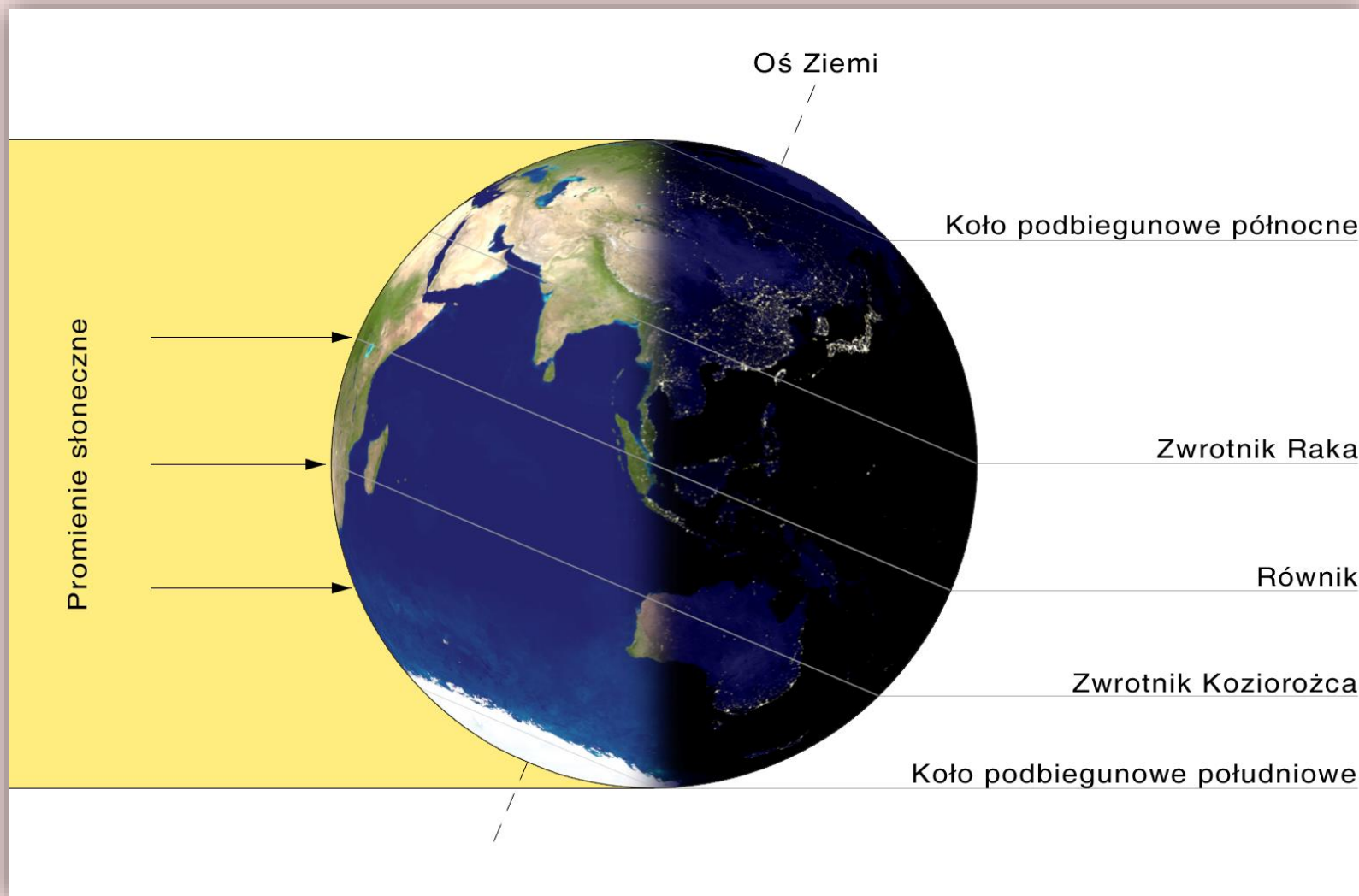
przesilenie letnie dla półkuli północnej, zimowe dla południowej

- **na półkuli N:** maksimum długości dnia, maksymalny zasięg obszaru dnia polarnego (do koła podbiegunowego płn.)
- **na półkuli S:** minimum długości dnia, maksymalny zasięg obszaru nocy polarnej (do koła podbiegunowego pld.)
- Słońce góruje w zenicie na zwrotniku Raka

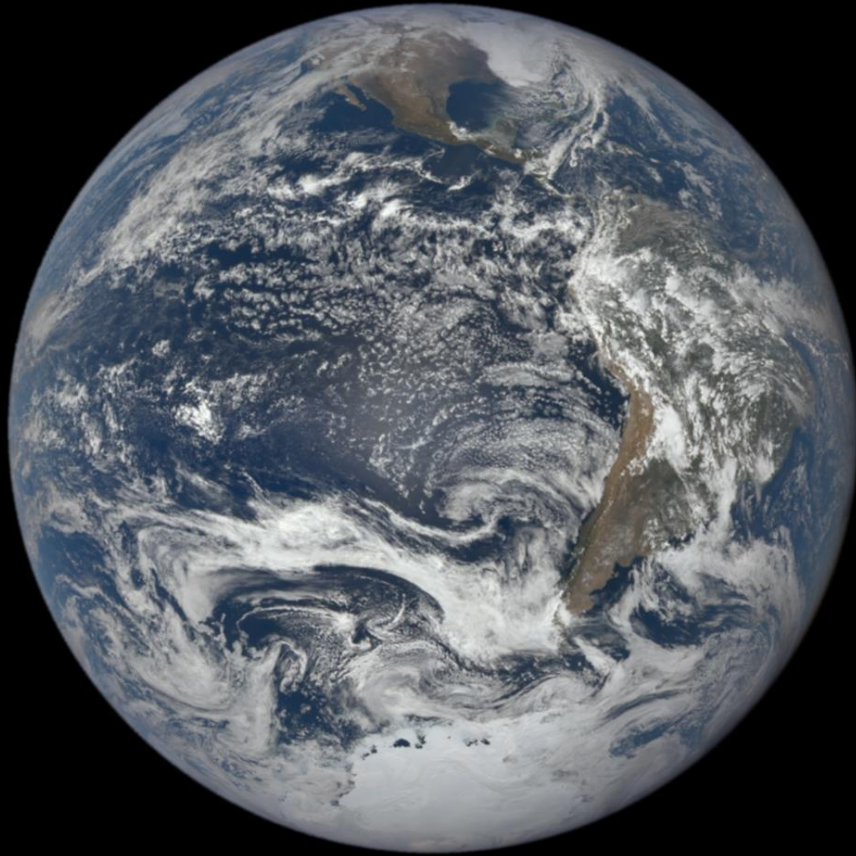
Ziemia – Słońce

przesilenie zimowe dla półkuli północnej, letnie dla południowej

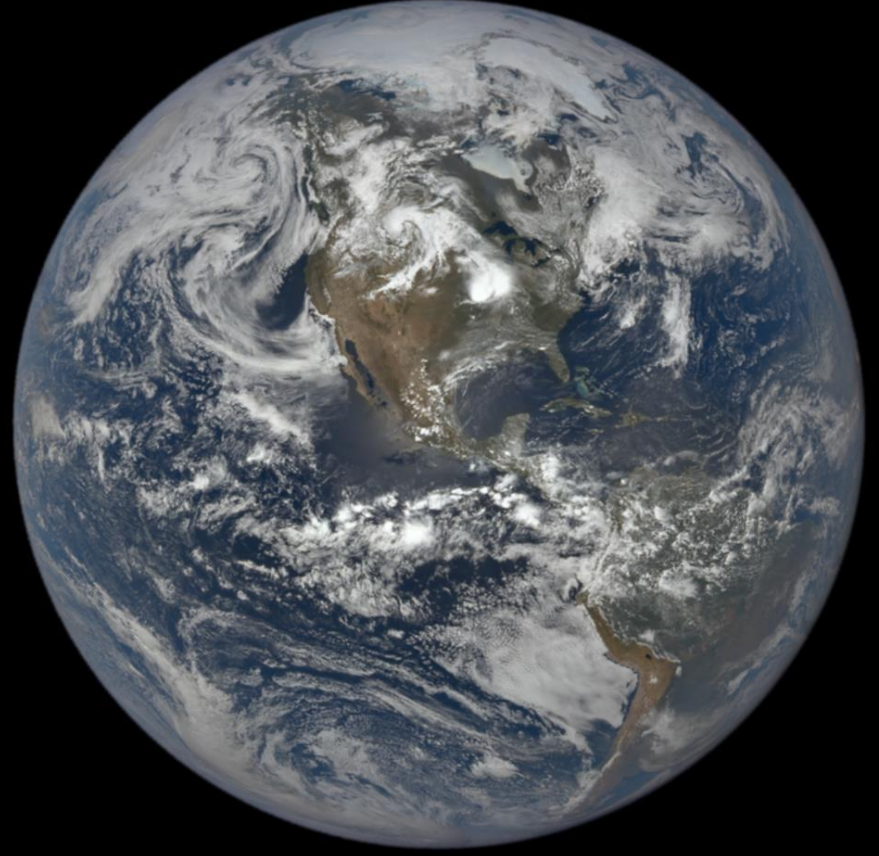

- **na półkuli S:** maksimum długości dnia, maksymalny zasięg obszaru dnia polarnego (do koła podbiegunowego pld.)
- **na półkuli N:** minimum długości dnia, maksymalny zasięg obszaru nocy polarnej (do koła podbiegunowego ptn.)
- Słońce góruje w zenicie na zwrotniku Koziorożca

December

June

Ziemia widziana od strony Słońca w czasie obu przesileń (obrazy z satelity DSCOVR)
obejrzyj animację: www.youtube.com/watch?v=-7j-0orCtYs

Ziemia – Słońce

Nachylenie równika względem płaszczyzny orbity (nachylenie osi obrotu, *axial tilt*, *obliquity*) określa równoleżniki graniczne **stref oświetlania Ziemi**:

- zwrotnik Raka i Koziorożca
- koło podbiegunowe północne i południowe

Jeśli kąt ε równy byłby zero, to:

- zwrotniki pokrywałyby się z równikiem, a koła podbiegunowe z biegunami,
- strefa umiarkowana obejmowałaby całą Ziemię,
- nie występowałyby pory roku,
- wszędzie na Ziemi dzień trwałby 12h przez cały rok,
- w danym miejscu Słońce górowałoby zawsze na tej samej wysokości.

Do przemyślenia: jak wyglądałyby strefy oświetlania Ziemi, gdyby kąt ε był znacznie większy niż jest, np.: 45, 60 czy 90 stopni?

